

Neka zapažanja o mešovitim domaćinstvima na području sreza Niš

Dragana Prokić

Teritorija sreza Niš danas obuhvata 16 opština različitih po površini, privrednoj strukturi i broju stanovnika.¹ Nešto više od polovine ovih opština (9) su bez gradskih naselja, ili sa naseljima koja pokazuju tendencije razvoja u pravcu gradske strukture ekonomskog i društvenog života. Ostalih 7 opština na svojoj teritoriji imaju po jedno gradsko naselje, koje istovremeno predstavlja i njihov privredni i administrativni centar. Od ovih 7 gradova, sudeći po broju stanovnika, privrednoj strukturi i komunalnim fondovima, jedino se izdvaja Niš kao jače razvijeno gradsko područje. Ostalih šest (Pirot, Aleksinac, Prokuplje, Kuršumljica, Bela Palanka i Sokobanja) daleko zaostaju za Nišem, i izuzev Pirot i Aleksinca, jedva da se mogu i nazvati gradovima. Industrija, koja u odnosu na druge privredne delatnosti uglavnom najmasovnije uključuje radnu snagu sa sela, koncentrirana je pretežno u nekoliko opština. Među njima na prvo mesto dolazi Niš, sa značajnijim industrijskim pogonima, zatim Aleksinac i Pirot, i najzad Prokuplje, sa nešto većim brojem manjih preduzeća. Sve ostale opštine su bez industrije, a nisu razvijene ni ostale vanpoljoprivredne delatnosti.

Na promene agrarne strukture sreza Niš snažno je delovao razvoj privrede, prije svega industrije, i s tim u vezi porast zaposlenosti u društvenoj privredi. Najveći broj zaposlenih došao je iz poljoprivrede, međutim, manji broj zaposlenih poljoprivrednika je definitivno napustio svoj posed i rad na zemlji. To je uslovalo i specifičnu podelu domaćinstava prema izvorima prihoda na mešovita, poljoprivredna i nepoljoprivredna domaćinstva.

Mešovita domaćinstva javila su se na čitavoj teritoriji sreza, a njihov broj i procentualna zastupljenost značajno variraju od opštine do opštine i od naselja do naselja.

¹ Kao osnova za pisanje ovog članka poslužili su neki rezultati ispitivanja društveno-ekonomskih kretanja na području sreza Niš, koja je u toku 1963. g. proveo Institut za ekonomiku poljoprivrede iz Beograda.

Tabela 1.

Teritorijalna distribucija i struktura domaćinstava po izvorima prihoda

Opština	Broj domaćinstava	Od toga po izvorima prihoda					
		poljoprivrednih		nepoljoprivrednih		mešovitih	
		sv.	%	sv.	%	sv.	%
Aleksinac	17.172	8.176	47,6	4.554	26,5	4.452	25,9
Babušnica	6.879	4.625	67,2	608	8,9	1.646	23,9
Bela Palanka	5.946	2.984	50,2	1.057	17,8	1.905	32,9
Blace	4.821	3.449	71,5	574	11,9	798	16,6
Dimitrovgrad	5.028	3.145	62,5	1.073	21,4	810	16,1
Doljevac	4.064	1.321	32,5	728	17,9	2.015	49,6
Gadžin Han	5.101	3.650	71,6	270	5,2	1.181	23,2
Kuršumlija	6.852	4.488	65,5	1.233	18,0	1.131	16,5
Merošina	4.008	2.869	71,6	171	4,2	968	24,2
Niš	39.057	5.536	14,2	27.118	69,4	6.403	16,4
Pirot	16.170	7.413	45,8	4.813	29,9	3.926	24,3
Prokuplje	13.639	7.218	52,9	3.811	27,9	2.619	19,2
Sokobanja	5.435	3.247	59,7	1.090	20,1	1.098	20,2
Svrljig	6.181	3.985	64,5	516	8,3	1.680	27,2
Žitorađa	4.229	2.668	64,1	258	6,1	1.303	30,8
Ražanj	4.218	2.669	63,3	327	7,7	1.222	29,0
Ukupno:	148.800	67.443	45,3	48.209	32,5	33.148	22,3

Mešoviti domaćinstava je u pravilu više u svim onim naseljima koja su ili nadomak većem industrijskom centru — kao što je to slučaj u opštinama Niš, Pirot i Aleksinac, — ili u onim naseljima koja imaju dobre saobraćajne veze — kao što je to slučaj sa naseljima Doljevac, Bela Palanka i Žitorađa. U ovih 6 opština nalazi se preko 72% od ukupnog broja svih mešoviti domaćinstava koja žive na teritoriji sreza Niš. Opštine Blace, Dimitrovgrad i Kuršumlija, koje su privredno nerazvijene i bez pogodnijih saobraćajnih veza, nalaze se na kraju skale opština razvrstanih po učešću mešoviti domaćinstava u strukturi domaćinstava.

U područjima koja su po svojoj lokalnoj strukturi privrede ostala poljoprivredna, ali im je prostorno, ili izgradnjom komunikacionih veza približen industrijski centar, prodor gradske strukture proizvodne aktivnosti, potrošnje i uopšte načina života, vršio se skoro isključivo kroz mešovita domaćinstva. Tako se u opštinama ovog tipa (Babušnica, Doljevac, Merošina, Žitorađa i Ražanj) gotovo izvršila polarizacija domaćinstava na čisto poljoprivredna i mešovita, pa su ova poslednja procentualno igrala sve veću ulogu u čitavom društveno-ekonomskom životu ovih područja.

Većina mešoviti domaćinstava raspolaže sa posedom, koji nije manji od 0,05 ha, niti veći od 8,00 ha zemljišne površine (91% mešoviti domaćinstava koncentrisano je u ovim grupama domaćinstava razvrstanih po veličini poseda). Najčešće ona imaju posed veličine od 1,01 do 2,00 ha (22,7%), od 3,01 do 5,00 ha (20,4%) i od 2,01 do 3,00 ha (18,5%). Među domaćinstvima sa većim ili manjim posedima od navedenih, znatno je manje mešoviti domaćinstava. Detaljniji uvid u zastupljenost mešoviti domaćinstava u pojedinim kategorijama poseda videćemo iz sledećih podataka.

Tabela 2

Struktura domaćinstava prema veličini poseda

Veličina poseda u ha	Ukupno domaćinstava	Od toga po izvorima prihoda					
		poljoprivrednih		mešovitih		nepoljoprivrednih	
		sv.	%	sv.	%	sv.	%
bez zemlje	45.653	836	1,8	627	1,7	44.190	96,8
do 0,05	2.677	167	6,2	351	13,1	2.159	80,7
0,06— 0,50	4.805	1.115	23,2	2.439	50,8	1.251	26,0
0,51— 1,00	6.979	2.754	39,5	3.953	56,6	273	3,9
1,01— 2,00	16.983	9.372	55,2	7.516	44,3	95	0,5
2,01— 3,00	17.801	11.618	65,3	6.140	34,5	43	0,2
3,01— 5,00	25.098	18.311	73,0	6.759	26,9	28	0,1
5,01— 8,00	18.357	13.781	79,4	3.568	20,6	8	0,1
8,01—10,00	5.180	4.308	82,2	866	16,7	6	1,1
10,01—15,00	3.983	3.418	85,8	563	14,1	2	0,1
15,01 i više	1.477	1.312	88,8	165	11,2	—	—
nepoznato	807	451	55,9	201	24,9	155	19,2
Ukupno:	148.800	67.443	45,3	33.148	22,3	48.209	32,4

Vidimo iz tabele da smanjenjem veličine poseda mešovita domaćinstva naglo ustupaju mesto nepoljoprivrednim domaćinstvima, a sa povećanjem poseda, poljoprivrednim. Međusobni odnos između čisto poljoprivrednih i mešovitih domaćinstava gotovo da je pretvorio u zakon ovo pravilo, da procentualno učešće mešovitih domaćinstava raste s opadanjem veličine poseda, i obrnuto, opada s povećanjem veličine poseda. Poljoprivredna domaćinstva, s posedom od 0,06 do 0,50 ha u 68,6% bila su mešovitog tipa, s posedom od 0,51 do 1,00 ha — u 58,9%, s posedom od 1,01 do 2,00 ha — u 44,5%, itd., da bi se s posedom od 15,01 i više ha, bila zastupljena sa svega 11,2%. Pri tom ostaje karakteristično, da se mešovita domaćinstva javljaju u svim kategorijama poseda, čak i tamo gde sam posed kao takav nudi dovoljno osnova za egzistenciju porodice.

Članovi mešovitih domaćinstava zaposleni van gazdinstva uključili su se u vanpoljoprivredne delatnosti uglavnom kao nekvalifikovana radna snaga. Njihova su novčana primanja u ovim delatnostima bila dovoljno mala da bi mogla za egzistenciju porodice imati nekog većeg značaja bez njihovog kombinovanja s prihodom ostvarenim radom u poljoprivredi. Po anketi, provedenoj u nekim preduzećima Niša, novčana primanja iz vanpoljoprivrednih delatnosti, po članu domaćinstva u 63,9% iznosila su ispod 6.000 dinara. Značajan je podatak da je 89,4% anketiranih izjavilo da u postojećim uslovima poseduje stan. Tako su se mešovita domaćinstva u prvom momentu prelaska na mešovite prihode našla vezana za svoje staro mesto boravka, s time i za svoj posed koji je porodici, u većini slučajeva, obezbeđivao bar osnovne prehrambene artikle.

Ovakav njihov, pre svega, ekonomski položaj, delovao je zatim na druge aspekte života domaćinstva. Prva karakteristika s kojom se srećemo u proizvodnom životu ovih domaćinstava je podela rada izvršena unutar doma-

ćinstva. Bez obzira na veličinu poseda, zemlja se ne daje, ili se barem veoma retko daje pod zakup, ili u bilo koju vrstu kooperacije. Domaćinstvo teži da zemlju obradi svojim sopstvenim snagama, bilo snagama preostalih odraslih članova domaćinstva, koji nisu zaposleni u vanpoljoprivrednim delatnostima, bilo uz pomoć onih koji rade van poseda.

Ovakva organizacija proizvodnog života domaćinstva dovela je zatim do toga da se u ovim domaćinstvima proces svođenja na užu porodicu odvijao sporije nego čak u čisto poljoprivrednim domaćinstvima. Dok je čisto poljoprivredeno domaćinstvo imalo tendenciju da iz sebe istisne novo-osnovanu porodicu, dotle je mešovito domaćinstvo težilo da obezbedi dovoljno radnih ruku za podelu rada između poljoprivrednih i vanpoljoprivrednih delatnosti. Tako su u ovom srezu, po brojnosti svojih članova, ova domaćinstva, kako u proseku, tako i pri posmatranju određenih grupa domaćinstava razvrstanih po veličini poseda, ostala brojnija i od nepoljoprivrednih i od poljoprivrednih domaćinstava. Prema popisu stanovništva u 1961. godini, ona su u proseku brojala 4,9 članova (čisto poljoprivredna — 4,6 članova, a nepoljoprivredna 3,2 člana).

S druge strane mešovito domaćinstvo čak i kada raspolaže s posedom po veličini daleko iznad proseka, pokazuje izvanredno snažnu tendencu da svoju decu školuje, tj. da im obezbedi dovoljan stepen stručnih kvalifikacija koje će ih sasvim odvojiti i od sela i »od motike«. U odnosu na život samog domaćinstva, ovo praktično znači produžavanje perioda proizvodne neaktivnosti mlađe generacije, pa ova domaćinstva i pored većeg broja članova, u odnosu na broj radno aktivnih stoje ispod i čisto poljoprivrednih i nepoljoprivrednih domaćinstava. Dok je u grupi čisto poljoprivrednih domaćinstava, u proseku, na jedno domaćinstvo dolazilo 2,8 aktivnih i 1,6 izdržavanih, dotle je u mešovitim domaćinstvima na 1 domaćinstvo dolazilo 2,7 aktivnih i 1,8 izdržavanih lica.

Značajno je na kraju napomenuti da se ovo ustaljivanje u statusu poljoprivredno-nepoljoprivrednog proizvođača za različite kategorije domaćinstava javilo i kao rezultat ukrštanja različitih okolnosti. Uglavnom zavisno od veličine poseda, tj. od visine prihoda koji se na posedu mogu realizovati, domaćinstva u odnosu na svoju dvostruku proizvodnu opredeljenost ili bolje svoju proizvodnu neopredeljenost, imaju različite stavove. Prema podacima dobijenim anketom ona se mogu svrstati u dve grupe. Prvu čine domaćinstva, sa manjim, drugu domaćinstva sa većim posedom. Prva bi, u dilemi između ostajanja u postojećem statusu ili prelaska u grad, birala obično ovo drugo, ali pod uslovom da dobiju stan i da njihov zaposleni član u preduzeću dobije »veću platu« (u 58%); druga bi se pak, u većini slučajeva beskompromisno opredeljivala za postojeću situaciju, izražavajući to jasnim odgovorom da ni pod kojim uslovima ne bi menjala postojeći status (u 68%). Prvu grupu su objektivni uslovi ekonomske nerazvijenosti sredine u kojoj žive, zaustavile, uglavnom već posle prvog koraka učinjenog u pravcu vanpoljoprivrednih delatnosti i primorali skoro da na njemu i ostane. Druga ostaje subjektivnom situacijom vezana za postojeće okolnosti i sama ovaj drugi korak potpunog prelaska u vanpoljoprivredne delatnosti ne želi ni pod kojim uslovima da učini. Objektivno one su ostale u statusu u kojem su se našle, gotovo konzervirane u njemu, bez mnogo perspektive da ga u skoroj budućnosti izmene.

SUMMARY

SOME OBSERVATIONS ABOUT MIXED AGRICULTURAL HOUSEHOLDS IN THE DISTRICTS OF NIŠ

The authoress of this article analyses some results of a research work on social and economical changes in the Districts of Niš. The research work was completed this year by the Institut of Agricultural Economics in Belgrade. The authoress concentrated her attention on the specific composition of agricultural households according to their income resources. She come to the conclusion that the number of s. c. mixed agricultural households (with income partly from agricultural and partly from nonagricultural activities) is considerably higher in areas with developed economy (industry) as well as in areas with favorable communication facilities. The total number of mixed households in the District of Niš amounts to 33,148 or 22,3% of the total number of agricultural households. But in some communes that percentage goes up to 50%.

According to the size of farms, there are, as a rule, more mixed households with smaller farms (1 to 5 ha) and less with larger farms (exceeding 8 ha).

Mixed households could be divided into two groups according to the data gathered by the questionnaires. The first group would willingly give up their agricultural status but on condition that their wages increase and housing conditions improve. The second one, categorically wish to remain in status quo. In connection with this the authoress concludes: »Objectively both groups have remained in the social position in which they had found themselves, almost conserved in it, without much prospects to change it in near future«.

РЕЗЮМЕ

НЕКОТОРЫЕ ПРИМЕЧАНИЯ О ЕДИНОЛИЧНЫХ ХОЗЯЙСТВАХ СМЕШАННОГО ТИПА В НИШСКОМ РАЙОНЕ

Автор анализирует некоторые результаты исследования о социально-экономических изменениях на территории Нишского района, проведённые белградским Институтом экономики в течение этого года. Она всё своё внимание сосредоточила на специфической структуре хозяйств смотря на их источники доходов. Она делает вывод, что число единоличных хозяйств смешанного типа (с доходами от земледелия и от других занятий) гораздо больше в районах с развитой промышленностью, а также и в районах, где есть хорошая сеть путей сообщения с экономическими центрами. На территории Нишского района имеется всего 33.148 или 22,3% всего числа единоличных хозяйств, смешанного типа но и в некоторых общинах это число достигает и 50%.

Принимая во внимание величину хозяйств, можно сказать, что относительно большее число единоличных хозяйств смешанного типа находим среди хозяйств с меньше обрабатываемой земли (1—5 гектаров), а меньше среди хозяйств с больше земли (свыше 8 гектаров).

Принимая во внимание результаты анкеты, проведённой в нескольких предприятях города Ниша, единоличные хозяйства смешанного типа можно разделить на две группы. Первую группу составляют те, которые хотели бы окончательно покинуть земледелие, но только в случае, если бы их зарплаты увеличились и если бы они получили квартиру. Вторая группа желает как раз и дальше заниматься земледелием. В связи с этим автор говорит: »Объективно смотря, обе группы остались в положении, в каком они оказались вначале, и кажется, что в близком будущем это их положение не изменится.«